

S. Cserey Éva

AZ ELSŐ PESTI „PORCELLÁN FESTÉSZETI INTÉZET”.

Az 1800-as évek feledésbe merült Pest-Budai kályhás mesterei

I.

In memoriam

Német Mária, a fiatalon tragikusan elhunyt kolléganő emlékére, aki a Fischer család történetét kívánta feldolgozni.¹

E tanulmány az eddig fellelhető levéltári adatok segítségével a tatatővárosi Fischer Ignác pesti működésének kezdetét tárgyalja, továbbá részletesen foglalkozik az eddig nem ismert kályhás tevékenységével. A szakirodalomban a tatatővárosi Fischer Ignác családjáról megjelent publikációk nem adnak átfogó képet munkásságukról. Ezek, az egymástól igen gyakran eltérő közlések legnagyobb része nem hivatkozik a felhasznált forrásmunkára.

Az első pesti „Porcellán festészeti intézet”.

Fischer Ignác Pestre kerüléséről, porcelán festődjé megnyitására, majolikagyáráról a szakemberek különböző időpontokat közölnek, róla különféle képpen vélekednek: Ipari Öntudatunk (1890): „Kis kőedénygyárat örökölt apjától Tatán, Pestre jött, porcelánfestő intézetet alapít, melyet majolikagyárrá fejleszt.”

Magyar Zsidó Lexikon (1929, 260): „Fischer Ignác 1877-ben porcelánfestő intézetet nyit Budapesten, melyet majolikagyárrá fejleszt.”

KEMPELEN Béla (1937, 131): „A tővárosi magyar nemességet nyert Fischer család... Tatán telepedett le, ahol 1817-ben létesítette azt a kőedénygyárat, mely aztán Pesten 1876-ban Budapesten porcelánfestő, utóbb pedig elsősorú majolika-gyárrá fejlődött.”

RUZICKA Ilona (1939, 34): „Fischer Ignác eleinte apósa gyárában dolgozott Herenden, Fischer Mómál, majd felköltözik Pestre és Angyalföldön majolikagyárat alapít.”

GROFCSIK János – REINHARD Ernő (1973, 120): „Fischer Ignác 1864-ben Pestre költözött, kis porcelánfestő műhellyel kezdte...”

KATONA Imre (1979, 175): „Fischer Ignác gyára az 1864-ben létesült porcelánfestő műhellyel kezdte el a működését, melyben 1867 óta foglalkozik kerámia cikkek előállításával.”

NÉMET Mária (1990, katalógus): „Az 1860-as évek elején Pestre költözött, ahol 1864-ben egy porcelánfestő műhelyt létesít.”

¹ NÉMET 1990.

A felsorolt adatok írói nem ismerték, nem közölték a már 1873-ban az „Anyagi érdekeink” c. folyóiratban megjelent Fischer Ignác személyes közlését, amely szerint: „Porcelánfestő műhelyem 1867 óta Pest, 2 Szerecseny u. 15. alatt áll fent.” Fischer Ignác közlését a levéltári dokumentumok is igazolták.

A „Porcelánfestő Intézet” alapításáról a legfontosabb dokumentum a 32.210. sz. alatt kiadott „Iparjegy”:² Szabad kir. Pest városának Tanácsa az 1867. október 24-én tartott ülésén tudomásul vette Fischer Ignác bejelentését, hogy „Pest, Lipótváros, Deák utca 11. sz. alatt fekvő házban a porcellán-festési ipart önállólag gyakorolni fogja.”

Ahhoz, hogy Fischer Ignác „Iparjegyet” kaphatott, hogy ennek alapján ipari tevékenységét elkezdhesse, ismernünk kell a korabeli ipar-kereskedelem alakulását, rendeleteit. Az Iparszabadságról szóló rendelkezést az egész Monarchia területére 1859. dec. 30-án hirdették ki: melyet hazánkban csak 1862 után érvényesítettek.³ A megjelent rendelet – 14 szakma kivételével – nem kötötte az iparendélyt a szakmai képességek igazolásához, hanem ezeket szabadnak tekintette, így az ipar engedélyezését bejelentés alapján lehetett kérni.⁴ Így kérhette bejelentés alapján Fischer Ignác a festési iparra szóló Iparjegyet. Az ilyen Iparjegyet vagy másképpen mesterjogot kapott iparúzők az új rendelkezés értelmében nem voltak kötelesek belépni a cégbe, amelyek ekkorra már megfosztva alapvető funkciójuktól (szakmai minősítési

Másolat.

32210 sz. Iparjegy. Fischer Ignác nr. részére: Szab. kir.
Pest városának tanácsa az alantírt napon tartott ülésében
önökön bejelentésével, hogy Pest Lipótváros déakutca 11/1. sz. házban a porcellán festési ipart önállólag gyakorolni fogja, min-
tán ön a helybeli juttatás intézkedései javára fordítandó 10 ft engedy
díjat a helybeli helyhatóságban f. évi 1867. helyi- törvény alatt befizette,
tudomásul vette. Egy szerszámot utasítja önt, hogy a szabad ipar 1867. sz.
kapjának értelmében magát az illető helyhatóság helybeli része, és an-
nak szabályait szeméjére vonatkozólag kötelezői prövel kövönökös.
merről, az ottani díjakat atornal és amial inkább fejesse ki, mel-
mulaplás esetében azot, – hasonlólag mint az ott – közigazgatási uton
lejnek behajlantól. – Pest Peston 1867. évi Október hó 24. sz. alapján tartott
Tanács üléséből. kiatta Barma ügymondó jegyző. mk. (h)

„Iparjegy” Fischer Ignác részére. Pest, 1867. október 24.

² BFL, Cégbírószági iratok. VII: 2. e. Cg. 173/876. 32210. sz. Iparjegy másolat

³ DÓKA 1979. 196.

⁴ DÓKA 1979. 190.

jog, iparhatósági szerep) csak valami érdekvédelmi szerepet tölthettek be.⁵

A városnak, így a Szabad kir. Pest városának is joga volt, hogy az általa fenntartott intézmények, mint pl. árvaház, aggok háza, kórház stb. működtetéséhez a szükséges pénzüsszeget bizonyos engedélyek megadása révén szerezze meg.⁶ Erre utal Fischer Ignác „Iparjegyének” szövege is: „Miután Ön a kebelbeli jótékony – intézetek javára fordítandó 15 Ft engedély díjat a kebelbeli letéthivatalban f. évi 1857. letéti szám alatt lefizette.”

„Továbbá utasítják, hogy a szabad ipar 107. § szabályának értelmében magát az illető területbe bekebeleztesse, és annak szabályait személyére vonatkozólag kötelező erővel bírónak ismervén, az ottani díjakat azonnal és annál inkább fizesse be, mert mulasztás esetében azok – közigazgatási uton lesznek behajthatók.” Az akkor érvényben lévő iparrend 107. § előírta, hogy ahol ipartestület volt, oda az egyéni iparüzőnek be kellett lépnie, és vállalnia kellett az ezzel járó kötelezettségeket.⁷

A gazdagabb vállalkozó kézművesek 1861 után cégtulajdonukat az újjá szervezett Váltótörvényszéknél bejegyezheték, amely többek között műhelyük könnyebb fejlesztését tette lehetővé.⁸ A cégbejegyzés hívei legnagyobb részben zsidó származású kézművesek voltak. Érvényesülésüket az egyenjogúságú törvény kimondása mellett Pesten a szükséges lakhatási jog megszerzésének megszűnése is elősegítette.⁹

05246. Szám.

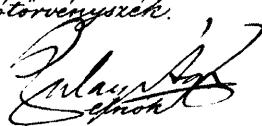
Cégbejegyzés.

A pesti kir. e. b. Váltótörvényszékénél
1869 évi július 22. kán. a kereske-
delmi egyéni cégek jegyzékébe
bekebelezetett

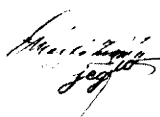
„Fischer Ignác” németül „Ignati
Fischer” cégbirtaló Fischer Ignác
porcellán festészetéi intézet és vaktár
tulajdonos Pesten 2. perceson utca
14. szám alatt.

Pesten 1869 évi július 26. kán.
A kir. váltótörvényszék.

2. perceson utca
1869. július 26.
L. 1118

Rajura
6. 2/c.

„Cégbejegyzés” a pesti kir. e. b. Váltótörvényszéknél.
Pest, 1869. július 2.

⁵ DÓKA 1979. 191.

⁶ DÓKA 1979.

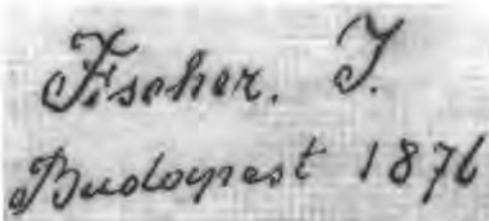
⁷ DÓKA 1979. 191.

⁸ DÓKA 1979. 202.

⁹ DÓKA 1979. 196.

Perzsa-mintás porcelán tál,
Iparművészeti Múzeum, ltsz. 51.1323.1.

Perzsa-mintás tál jelzése:
Fischer J. Budapest 1876.

kereskedelmi egyéni cégek jegyzőkönyvébe leendő beiktatása elrendeltek, s annak foganatosítása a jegyzékvezetőnek meghagyatik.” „A megtörtént beiktatás a törvényszéki kapura történő kifüggesztés által, úgy a hivatalos hirdalok útján közzéteendő, s erről folyamodó 6 db czimpéldánynak kiadása mellett felzetten értesítendő.” Az ezt követő jegyzőkönyvi „Utasítás” 6 pontban határozza meg a teendőket:¹³

Ezen fent leírt rendeletek, engedélyek alapján Fischer Ignác 1869. július 17-én ügyvédje, Kövesy Ignác által kérte a Tekintetes kir. e. b. Váltótörvényszéket „mint Fischer Ignác helybeli lakos, porcellán festési iparüzlet tulajdonosa, 2 Szerecseny utca 4. sz. czégének és névalírásának bejegyzése czéljából egy határnap kitűzését.”¹⁰ Pesten a kir. e. b. Váltótörvényszék 1869. évi július 22-ik napján tartott ülésen az 1869. július 19-ik napján 34392 szám alatt kelt végzése következtében az egyéni czégek jegyzékébe beiktatta. Személyének azonosságát az együtt aláírt és a törvényszék előtt ismeretes helyben lakó tanúk bizonyították „alírási czimét ekkép jegyzé be Fischer Ignác, illetve Ignatz Fischer”¹¹

A fennmaradt, mellékelt iratok betekintést engednek azokba a további intézkedésekbe, melyek szükségesek voltak a cégbírószági határozat jogerőre történő emeléséhez.¹² Pesten, 1869. július 26-án a kir. Váltótörvényszék elnöke által aláírt végzés „Fischer Ignác bejegyzett aláírási czimének az új

¹⁰ BFL, Cégbírószági iratok. 34392. júl. 17.1869. A kir. e. b. Tekintetes Váltótörvényszékhez czégbejegyzési folyamodása Fischer Ignácznak Kövesy Ignác ügyvéd által. Mellékelve Fischer Ignác személyes kérése cége és névalírásának bejegyzése tárgyában.

¹¹ BFL. Cégbírószági iratok. Pesten a kir. e. b. Váltótörvényszéknek 1869 évi július hó 22-ik napján tartott ülésének határozatáról. Tanúk: Kövesy Ignác, dr. Reich József. Szalay Ágoston elnök törvényszéki megjegyzése: „Folyamodo jövendőben váltókat és egyéb okleveleket így és nem másképen írjon alá.”

¹² BFL. Cégbírószági iratok áttekintése a korabeli közigazgatás menetét igen jól szemlélteti.

¹³ BFL. Cégbírószági iratok, 35296 számú „Végzés” 1869. júl. 26. A kir. Váltótörvényszék elnöke Szalay Ágoston. 35.296 számú jegyzőkönyv. Fischer Ignác pesti porcellán festészeti intézet és raktár tulajdonos aláírási czimének bejegyzése iránti kérelme deklaráltatott 1869. július 29.

*Kínai –mintás porcelán tál.
Iparművészeti Múzeum, ltsz. 78.51.1.*

1. „Lásza a jegyzőkönyvezető.
2. Hirdetmény a törvényszéki kapura, és a hivatalos lapokba.
3. 1 db czimpéldány az aradi, az eperjesi, debreczeni, pozsonyi és soproni kir. Váltótörvényszéknek, a magy. Kir. pesti pénzügyi igazgatóságnak boríték alatt.
4. 2 db czimpéldány megtartandó
5. Felzet és 6 db czimpéldány a folya-
modónak
6. 1 Ft. 60 kr. A Budapesti Közlöny, 1 Ft. 60 kr. A Pesti Journal, 1 Ft. 20 kr. Porto az Amtsblatt Wiener Zeitung czimü lap kiadóhivatalának elküldendő.”

A fent leírtak alapján Fischer Ignác Porcelánfestészeti Intézet és raktár tulajdonos magyarul Fischer Ignác, németül Ignatz Fischer névalírást használhatta 1869. július 29-től váltók és egyéb okiratok aláírására. Ezen névalírás megváltoztatását kérte 1885. március 17-én a Tekintetes kir. Kereskedelmi és Váltótörvényszéktől, mint kereskedelmi Bíróságtól, ügyvédje Rozgonyi Jakab ál-

*Kínai-mintás tál jelzése:
Fischer I. Pest 75.*

*Levél-alakú tálka, porcelán.
Iparművészeti Múzeum, ltsz. 51.660.1.*

*Levél-alakú tálka jelzése:
FISCHER I. BUDAPEST.*

tal; melyben Fischer Ignác kereskedő, „Porcellán és majolikagyáros” – üzlete Bécsi u. 3., gyára külső Dob u. 17. – cégét a szintén bejegyzett Fischer Ignác kalapgyáros cégtől való megkülönböztetés végett megmásítani kéri.¹⁴ Kéri nevének a következőképpen történő megváltoztatását: „Irott betűvel Fischer Ignác, alatta bélyegzővel Porcellán és Majolikagyár”. Kérését a Budapesti kir. Kereskedelmi és Váltótörvényszék az 1885. március 21. napján felvett jegyzőkönyv szerint engedélyezte, amely változást a Kereskedelmi egyéni cégek jegyzékének I. kötet 74. lapján 147. sorszám alatt bejegyezte.¹⁵

„Fischer Ignác, 1867-ben alapított porcelánfestő műhelyében Pesten, 2 Szerecseny u. 15. alatt – 1873-ban tett Önvallomása szerint: „előállít mindennemű díszített és aranyozott porcelánt a legfinomabb chinai utánzatoktól kezdve a színesre festett közönséges tányérokig és edényekig. Finomabb czikkeim szép kivitelű, és aránylag jutányos árúknál fogva az előkelőbb körökben mind a belföldön, mind külföldön (Angliában, Franciaországban, Németországban és Ausztriában) keletre is elismerésre találtak, a közönséges árúk általános keresetnek örvendenek, mind a helybeli piacon mind az egész országban és a keleti szomszédságokban is. (Szerbiában, Romániában, Törökországban) hol is többnyire kereskedők a fővevők. A gyártásnál el van foglalva 10 festő, kik havonként átlag 100 Ft. Keresnek, 1 égető havi 40 Ft bérrel, 3 tanuló havi 10 Ft díjjal, továbbá a kész árúk eladásánál szortirozásánál el van foglalva 2 segéd, 1 könyvvezető, 1 raktározó, 1 csomagoló a szokott fizetésekkel, tartok végül 2 fogatot. A termelés értéke évenként mintegy 150.000 Ft-ra rug, s a nyers árut 58 különféle gyárból veszem Ausztriából, Szászországból, Franciaországból és Angliából.”¹⁶ A cikket közlő író szerint: „rendkívüli erőfeszítésre és kitartásra volt szükség, hogy iparát 5 évi fennállása alatt oly terjedelművé tudta tenni, hogy e tekintetben egyike az elsőknek az Osztrák Magyar Monarchiában”.¹⁷

Az iparegylet bíráló szakértő bizottsága véleménye alapján a tulajdonost elismerésül és további buzdításul ezüst díszéremmel tüntette ki.

Fischer Ignác személyét a korabeli, 1870-ben megjelent Adressen-Kalender mint „Porzellanmaler-t” említi a 2 Mohrengasse 4. alatt. Emellett ez az Adressbuch Fischer „Porzellan und Steingutwaaren Händler is közli a „Wiener Gasse 1. Eck der Franz Deák Gasse” alatt. Feltételezhetően a porcelánfestődében elkészített, megrendelt tárgyait itt árulhatta.¹⁸

¹⁴ BFL. Cégbírósi iratok, 13.740. sz. ügyirat, melyben Fischer Ignác cégének a szintén bejegyzett Fischer Ignác cégtől való megkülönböztetését kéri dr. Rozgonyi Jakab által. Mellékelve Fischer Ignác személyes levele. 1885. március 19. közli cégének megváltoztatott aláírását.

¹⁵ BFL. Cégbírósi iratok. 13.740/85 szám. „Utasítás” „Végzés” Folyamodó jövőben magyarul így: „Fischer I. (írott betűvel) Porcellán és Majolikagyár (bélyegzővel)”

¹⁶ *Anyagi érdekeink* 1873.

¹⁷ *Anyagi érdekeink* 1873.

¹⁸ *Adressen Kalender* 1870. 620. Porzellanmaler Fischer Ignacz, 2. Mohren Gasse 4.

Az 1800-as évek feledésbe merült Pest-Budai kályhás mesterei.

I.

1, A továbbiakban Fischer Ignác eddig nem ismert, nem publikált kályhás tevékenységével foglalkozunk, az általa kiadott „Preis Verzeichniß” segítségével.¹⁹

Visszatekintve a Pest-Budai Óbudai kályhásiparra, a XIX. század elején kevésszámú iparos igyekezett kielégíteni a 3 város kályhászükségletét. 1868-tól kezdődően a VI. tc. által létrehozott Kereskedelmi és Iparkamara az egyes kerületi iparkamarák működéséről már számszerű adatokat is szolgáltat. ²⁰ 1872-ben a 3 város fazekassággal foglalkozó iparosai közül Budán 7, Pesten 9 fazekas működött.²¹ Ez az adat azonban nem differenciál, nem tesz különbséget a fazekas és a kályhás mesterséget űzők között. 1874-ben a már egyesült fővárosban 13 fazekas és 3 kályhás szerepel.²² Az 1870-75 között kiadott jelentés alapján a fazekasipar a főváros területén kizárólag csak a kályhákészítő mesterekre vonatkozik. Számuk párhuzamosan a város egyre fokozódó építkezési hajlamával egyre növekszik. Az előállított kályhák mennyiségi némi visszaesését egyrészt az új fűtési rendszerek (központosított forró vizes, gázfűtés, stb.) a különféle rendszerű vas-kályhák elterjedése is okozta. Másrészt ehhez járult még számos külföldi, kivált porosz, szász, cseh, gyárak fazekas – így kályhás – áruinak az országba vámmentesen való behozatala.²³ Nem tagadható írják, „hogy a külföldi kemencék sok tekintetben csakugyan jobbak és szebbek mint a honiak, amelyek jó részben csak kezdetleges modorban készülnek”... „Megemlítendő továbbá, hogy újabb időben nemcsak szakmabeliek, de nem

Verkauf en gros et en detail.

Preis-Verzeichniß

von gewöhnlichen

Z I M M E R -

und feiner

PORCELLAN-ÖFEN.

Camine, Bade-Einrichtungen etc.

der

Fabriks-Haupt-Niederlage

für Ungarn und Nebenländer des

J. FISCHER,

in Pest, Wienergasse Nr. 1.

Großes Lager von Terracotten und Figuren.

PEST, 1872.

BUCHDRUCKEREI VON S. REACH,
Waltzner-Gasse Nr. 17.

„Preis-Verzeichniß”.

Fischer I. árjegyzéke. Pest, 1872.

¹⁹ *Adressen Kalender* 1870. 591. Porzellan und Steingutwaaren Händler Fischer Ignacz Wiener Gasse 1. Eck der Fr. Deák Gasse.

²⁰ „Preis Verzeichniß” az 1872-ben Pesten kiadott Fischer Ignacz nyomatokkal illusztrált árjegyzéke.

²¹ A Kereskedelmi és Iparkamarák Intézménye 1869-től lesz törvényes. Az 1868. VI. tc. életbe lépteti a kereskedelmi és iparkamarák intézményét.

²² BKI 1870–1875. 44.

²³ BKI 1870–1875. 78.

- 6 -

J. Fischer,Porcellan-, Steingut- und Ofen-Fabriks-Hauptniederlage
in Pest, Wiener-Gasse Nr. 1.**Schwedische Zugöfen.**

Höhe	Breite	fl.
72"	26"	40
76"	26"	45
80"	26"	50

In blau und fein weiss
gleich im Preise.

Emballage . . . fl. 3.—
 Setzerlohn . . . „ 4.50
 Dazu nöthigen Mauer u.
 Dachziegel nicht inbe-
 griffen

*Svéd kályha,**Fischer I. árjegyzéke, 6. old.*

- 7 -

J. Fischer,Porcellan-, Steingut- und Ofen-Fabriks-Hauptniederlage
in Pest, Wiener-Gasse Nr. 1.**Schwedische Zugöfen.**

Höhe	Breite	fl.
70"	28"	50
78"	28"	55
84"	29"	60

Messingthür, Aschenthür u.
Rost pr. Ofen fl. 3.50

Emballage . . . fl. 5.
 Setzerlohn . . . fl. 5.
 Dazu nöthigen Mauer und
 Dachziegel nicht inbegriffen.

*Svéd kályha,**Fischer I. árjegyzéke, 7. old.*

szakmabeliek is jelentékeny kereskedést űznek külföldi árukkal, melyeket csalárdul hazai termék gyanánt ajánlanak." (Fischer)²⁴

A budapesti Iparkamara 1870–1875 között tartott felmérése szerint Pesten a következő kályhakészítő kisiparosok működnek: Prohászka András és Fia, Schmidt János, Stöckl Antal, Brxa József, Fischer Antal, Günther Antal, Klier József, Lang Ferenc, Hernádi Sándor, Kocsis és Heszker. Ez a jelentés azonban nem ismerteti az összes kályhakészítőt, mivel az összeíráshoz kiküldött kérdőív csak 10 embernél többet foglalkoztató műhelyre vonatkozott.²⁵

Fischer Ignác neve a felsorolt kályhamesterek között nem szerepel, mivel nem rendelkezett kályhásműhellyel, hanem csak kályhalerakata volt. Ennek ellenére foglalkozunk személyével az általa 1872-ben kiadott „Preis Verzeichniß”²⁶ adatai segítségével. Az ebben közölt kályhanyomatok bemutatják, keresztmetszetét adják a XIX. század második felében használt, divatos egyszerűbb kályháknak, valamint a külföldről behozott drága porcelánkályháknak is. Az ilyen teljes egészében megmaradt kiadvány igen ritka. A korabeli pest-budai kályhás mesterek készítményeit bemutató mintalapok, kályharajzok alig fellelhetőek, legnagyobb részük elpusztult.

A 18,5 cm x 12 cm nagyságú fehér lapra németül írt füzött könyvecske ajánló címe: „Preis Verzeichniß von gewöhnlichen Zimmer und Feiner Porzellan Öfen, Ca-

²⁴ BKI 1870–1875. 244. Fazekasipar.²⁵ BKI 1870–1875. 150–152.²⁶ Preis Verzeichniß. Pest 1872. Buchdruckerei von S. Reach, Waitzer Gasse. Nr. 17.

— 17 —

J. Fischer,

Porcellan-, Steingut- und Ofen-Fabriks-Hauptniederlage
in Pest, Wiener-Gasse Nr. 1.

Camin-Ofen fein Porcellan

Höhe	Breite	fl.
108"	48"	200

Camin allein . . . fl. 140.
Emballage . . . fl. 15.
Setzerlohn . . . „ 30.
Dazu nöthigen Mauer und
Dachziegel nicht inbegriffen.

Ausser hier angeführten
Caminöfen sind noch 10
verschiedene Grössen und

Formen bis zum Preise von fl. 600 vorrätig
und werden stets nach den neuesten Zeich-
nungen geliefert.

*Porcelán kandallós-kályha,
Fischer I. árjegyzéke, 17. old.*

— 16 —

J. Fischer,

Porcellan-, Steingut- und Ofen-Fabriks-Hauptniederlage
in Pest, Wiener Gasse Nr. 1.

Camin-Ofen fein Por-
cellan.

Höhe	Breite	fl.
108"	48"	240

Camin allein fl. 160.
Stahleinsatz fein fl. 60.
Messingeinsatz „ fl. 30.
Emballage . . . fl. 15.
Setzerlohn . . . fl. 30.

Dazu nöthige Dach- u.
Mauerziegel nicht in-
begriffen.

*Porcelán kandallós-kályha,
Fischer I. árjegyzéke, 16. old.*

mine, Bade Einrichtungen etc.” der Fabrik Niederlage für Ungarn und Nebenländer der Ignacz Fischer in Pest, Wienergasse Nr. 1. A lerakat megadott címe: Pest, Wienergasse Nr. 1. már korábban is szerepel Fischer Ignác tulajdonában. Az 1869-ben megalapított „Adress Kalender von Pest, Ofen und Altöfen für das Jahr 1870” közölt adata szerint Fischer Ignácznak itt „Porcellan und Steingutwaaren Handlung-ja” van.²⁷ Az évenként megismétlődő azonos szövegű hirdetés 1873-ban kibővül „Auch Öfen Fabrique Niederlage” közléssel.²⁸ Fischer Ignác felfigyelve Pest város egyre növekvő fejlődésére, az építési kedv újbóli megerősödésére létesítette 1873-ban kályhalerakatát.

A könyvecske belső oldalán az „Instructiont” olvashatjuk. A kályhafelállítással kapcsolatos teendőkre hívja fel a figyelmet. Külön kiemeli a porcelánkályhák felállítását, melyet csak „durch meine Setzer gestellet werden” lehetséges. A következő „Bedingungen” fejezet a kályhás munkákra, esetleges szállítás módjára hívja fel az olvasó figyelmét. Ezután 5-től a 19. oldalig terjedően nyomtatásban ábrázoltak az egyes kályhatípusok; ezek mellett feltüntetett – régi lábmértékben – a kályha mérete, méretváltozatai, színezése, Ft-ban megadott ára, egyes minták variációi, a különféle fémajtók, rostélyok darabjai.

²⁷ *Adressen Kalender 1870.* 591; Porcellan und Steingutwaaren Händler Fischer Ignacz, Wiener Gasse 1. Eck der Franz Deák Gasse.

²⁸ *Adressen Kalender 1873.* 509. Porcellan und Steingutwaaren Händler Fischer Ignacz, Wiener Gasse 1. Eck der Franz Deák Gasse. „Auch Öfen Fabrique Niederlage.”

PORCELAIN STOVE TILES.

The so-called "porcelain" or German stoves, familiar to those who have resided in Germany, Austria or Hungary, were extensively exhibited in the Austrian and Prussian sections. The material is not porcelain, but earthenware, moulded into tiles or hollow bricks about six or eight inches square and several inches thick. They are made in a great variety of ornamental forms, and are generally glazed on the outer or exposed face, either white, —which is most common, —or brown, red, green, or black. Besides the ordinary flat-faced tiles, they are made with incised or raised designs, or are moulded in high relief, so that when combined they form recessed panels or projecting fillets and mouldings, in a variety of architectural patterns.

The back portion of the tile exposed to the fire or heated gases rising from it, is perforated and peculiarly shaped, so as to expose a large surface and make a series of tubular openings favorable to the absorption of the heat in the body of the tile.

The shape of the stove formed of these tiles varies with the taste of the fabricant and the demands of the consumer.

use, with large openings in front, so that the fire may be

The annexed figure, from one of the stoves made by J. Fischer of Pesth, Hungary, and the succeeding illustrations, will give a good idea of the general appearance of such stoves. They are generally from six to eight or ten feet high, with a breadth of three or four feet. Usually there is a deep recess above the fire-space, or an opening quite through, the stove being divided in that portion, into the parts united above by an entablature and cornice. Cylindrical or columnar stoves are also made; indeed, the modifications are numerous, to conform to the varying taste or fashion of the time. Lower and broader stoves are now coming into

Porcelán kandallós-kályha,

Bécs, Világkiállítás 1873. (Azonos a Fischer árjegyzék 16. oldalával.)

kályhákat, kandallókat ábrázolnak, melyek külföldről behozott termékek. Amíg az eddig bemutatott kályhák formázás útján különféle idomokból összerakottak, úgy ezek a porcelánkályhák csempékből felépítettek. A sima lapú, porcelánmázzal bevont csempék külső szélükön illeszkedési keret nélkül készültek, felrakásuk egymáshoz illesztésük igen nehéz, nagy szakértelmet igényel. Az „Instruction” részben ezért hívja fel a figyelmet, hogy porcelánkályhát csak az ő emberei rakhatnak fel. Négyzetes hasábformájú – illetve 1 kerek formájú – kályhát ábrázol a 12, 13, 14, 15 számú nyomat. Oldalról vagy előlről történik a fűtés. Az alacsony alsó részt középpárkány válassza el a nyúlabb felsőrésztől. Ennek előoldalán tondo, vagy emblémába helyezett dísz látható. A felső tagolt párkány, figurálisan, gazdagon díszített. A 16, 17 oldal „finom porcelánból” felépített kályhás kandallója a legdrágább, és a legdíszesebb. A 10 különféle méretben és formában készített tárgyak a „legújabb rajzok” után ké-

Az egyes kályharajzok a XIX. század második felében – nálunk – divatos un. „svéd kályhák” típusait az egyszerűbbtől a díszesebbekig mutatják be. Ezeket, a szobából fűthető kályhákat „Zugöfenek” is hívták. Az 5., 6., 7. oldalon feltüntetett, rendszerint fehér, szürke, kék mázzal megfestett kályhák szekrényes beosztásúak, amely a belső fűtési rendszerükkel függ össze. Ezek díszítése egyszerű, a felső párkány kiképzése mutat gazdagabb kialakítást. A 8, 9-es nyomat svéd kályha formájában, díszítésében változatos, osztott előlapjának felső része fülkésen bemélyül, felső párkánya tagolt, plasztikusan díszített.²⁹ A 10. oldal „Salon-Caminoefent” mutat be, melyet 6 féle formában árul. Ezek az úgynevezett kandallós kályhák az 1800-as évek első negyedétől kezdve terjednek el Európa szerte.³⁰ Formája egyesíti a kandallót és a cserépkályhát. Amíg a kandalló a hangulatkeltő fényt adja, addig a felsőrészére épített – oldalról fűthető – cserépkályha biztosítja a meleget. A 11. sz. nyomat egy téglalap előlapú „Kochöfent”, valamint egy többrészes konyhai kályhát – „Kochmaschinen” – ábrázol. A 12-től a 19. oldalig látható nyomatok a porcelánból készült kályhákat, kandallós

²⁹ ÖRLEY 1904.

³⁰ JAKABFFY 1885.

szültek.³¹ A 18, 19 oldal 3 porcelán mázas, formázott részekből felépített kandallót mutat be, melyek 10 különféle formában is készültek. Díszítésére különféle historizáló stílus elemeket használ fel. A porcelánkályhák szászországi import áruk, ahol ekkor 2 híres gyár működik: „A Sächsische Ofenfabrik vormals C. Teichert” illetve „Meissner Ofenfabrik, vormals Ernst Teichert”. A kályhák származására utal, amikor közli, hogy üzlete „Niederlage der Königl. Manufactur zu Meissen.”³²

Fischer a felsorolt kályhák között legkiemelkedőbbnek tartotta a 16, 17. oldalon közölt igen díszes, tagolt „Camin-Oefent”, melyet 1873-ban a bécsi Világkiállításon fel is állított. A 16-os ábra kandallós kályháját közli Blake William könyvében.³³ A porcelánkályhákat ismertető fejezetben a német, osztrák származásúak mellett kiemeli J. Fischert „by J. Fischer of Pesth The annexed figure, from one of the stoves made by Fischer of Pesth, Hungary.” Az ismertetett szerző könyvének 56. old. Ismét szerepelteti Fischer Ignácot: „Fischer Ignaz, Buda-Pesth, Hungary, exhibited specimens of painting on porcelain, to which the jury decreed a Diploma of Honorable Mention.”³⁴ A kitüntetést az itt kiállított porcelánfestődéjében készült tárgyakért kaphatta.

2, Fischer Ignác kályhás tevékenységének eddig ismert első emléke 1873-ból származik: 1873. május 11-én nyújtotta be „Ajánlatát (Offert-jét” a Vigadó által kiírt kályhás munka elnyerésére. Az erről szóló dokumentum – Offert – másolata az I. M. adattárában,³⁵ illetve az eredeti írása a Vigadó építési iratai, az Építési Bizottmány jegyzőkönyvei alapján ismert.³⁶ Ezekből a jegyzőkönyvi feljegyzésekből, határozatokból részletesen tájékozódhatunk az építkezés szükséges belső munkáiról, így a kályhás munkákról, az azzal kapcsolatos problémákról.

A Redoute, vagy másképpen Vigadó épülete, mely Polack tervei alapján készült, az 1848-as szabadságharc alatt súlyosan megsérült. Helyreállítását Hild tervei alapján Feszli Frigyes 1859-65 között fejezte be, melyet később egy toldaléképülettel is kibővítettek.³⁷ Az 1873. május 3. jegyzőkönyv kivonata tárgyalta a Redoute Építési Felügyeleti Bizottmány 1873. április 21 és 28-án tartott ülésének jegyzőkönyvét. Linzbauer művezető építész bemutatja a kályhás munka – és egyéb munka – részletes költségvetését. A kályhás munka 2.360,- Ft-ot igényel, melyet észrevétel nélkül elfogadtak. A munkára az elfogadott költségvetés alapján nyilvános pályázatot kell kiírni,

³¹ A Vigadó újjáépítése a Fischer Ignác által elnyert kályhapályázat kapcsán részletesen történik említés a 16, 17. számú kályhás kandallóról.

³² A két szászországi kályhagyárral a nádásdladányi kályha közlésénél bővebben foglalkozunk.

³³ BLAKE 1873. 92.

³⁴ BLAKE 1873. 56.

³⁵ „Offert”. Iparművészeti Múzeum Adattára 156/1955 ltsz. Valkó Arisztid gyűjtéséből.

³⁶ Az eredeti „Offert” a Budapest Főváros Levéltárában, „Vigadó építkezése” IV. 1407/6 tőzszám alatt.

³⁷ (BFL) Vigadó építkezése: 17426/871. sz. „Középítészeti Bizottmány”. A régi német színház telkére építendő bérházra vonatkozó építési tervzet és költségvetés. E program szerint a telek 661 öl, ennek jelentékeny részét a Redoute kiépítésére (251,26 öl), a többi pedig egy jövedelmező bérház beépítésére fordítandó.

J. FISCHER

FISCHER J.

WIENERGASSE NR 1 PEST.

BÉCSUTÓZA I. SZ. PESTEN.

Post. den 11. Mai 1873

Offert

Die Aufsicht Commission hat am 28. April 1873 die Offerte für den Zubau der Redoute in Pesten an den Herren J. Fischer in Wien Nr. 1 der Wienergasse und J. Fischer in Pesten Nr. 1 der Wienergasse abgelesen. Die Offerte von J. Fischer in Wien Nr. 1 der Wienergasse ist die billigste und wird angenommen. Die Offerte von J. Fischer in Pesten Nr. 1 der Wienergasse ist nicht angenommen.

Die Aufsicht Commission hat am 28. April 1873 die Offerte für den Zubau der Redoute in Pesten an den Herren J. Fischer in Wien Nr. 1 der Wienergasse und J. Fischer in Pesten Nr. 1 der Wienergasse abgelesen. Die Offerte von J. Fischer in Wien Nr. 1 der Wienergasse ist die billigste und wird angenommen. Die Offerte von J. Fischer in Pesten Nr. 1 der Wienergasse ist nicht angenommen.

Harbort

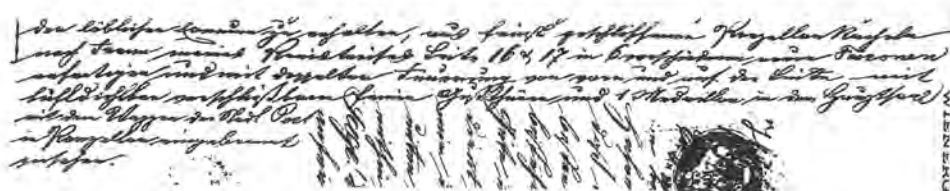
2 quad. spanische Boden 28' 4 1/2 50	...	fl. 160 -
I. Stock		
6 span. Boden 28' 4 1/2 50	...	1800 -
II. Stock		
2 quad. spanische Boden 28' 4 1/2 50	...	160 -
III. Stock		
6 quad. spanische Boden 28' 4 1/2 50	...	160 -
IV. Stock		
4 quad. spanische Boden 28' 4 1/2 50	...	220 -
4 quad. spanische Boden 28' 4 1/2 50	...	220 -
Zusammen 10 % Nachlass.		fl. 2260

Fischer Ignác „Offert“-je a Redoute kályhapályázatára, Pest 1873. május

melyet folyó év május 12-re délelőtt 11 óráig írásbeli ajánlatban kell benyújtani.³⁸ Ezt az elhatározást az ezzel megbízott „Aufsitz Comission” Pesten 1873. április 28-án tette közzé. E szerint az írásos pályázatokat a fentebb közölt időben kell a Városháza I. emelet 30. számú termébe benyújtani.³⁹

³⁸ A Redoute Építési Feltgyeleti Bizottmány április 21-én, 28-án tartott ülésének jegyzőkönyvét tárgyalta az 1873. máj. 3-i jegyzőkönyvi kivonat.

³⁹ „Pest am 28. April 1873. Die Aufsitz Commission: Offert Versendung für nachstehende bei dem städtischen Redouten Zubau erforderlichen Arbeiten als... Hafnerarbeiten mit dem Erstenere schlage von 2360 Ft wird am 12. Mai 1873 ein Lizitation im wise schriftlicher Offerte abgehalten... „

Részlet az „Offert” oldalra írt szövegéből

Az 1873. évi május 15-i Tanács végzése elfogadta, hogy a helységek, köztük az új éttermek kályhakkal láttassanak el; a Linzbauer mérnök által benyújtott költségvetés szerint a 3 étterembe 6 db kályha a megadott a megadott rajz szerint elkészítendő, és 300,- Ft-os darabárban szállítandó.⁴⁰

A kiírt pályázatra 3 ajánlat érkezett be: a Klapötke és Bach cég csak a szobakályhákra ad árajánlatot, mivel az éttermi kályhák rajzai még nem készültek el.⁴¹ Stöckl Antal az összes kályhát 600,- Ft-os darabárban ajánlja elvállalni.⁴² A harmadik pályázó Fischer Ignác volt, aki a kályhák felépítését 13%-os árengedménnyel ajánlotta.⁴³ Árajánlatában, „Offert”-ben a német nyelven gót betűvel írt szövegben közli, hogy pályázik a Redoute kályhás munkáira. Reméli, hogy személyében hozzák meg a döntést, melyre garanciául szolgál a Firma 52 évi működése. A munkáért a feltüntetett árak mellett 13 %-os árengedményt ad, és így azt 2.360,- Ft-os árban elvállalja. Felsorolja a készítendő kályhákat a megadott helységek szerint, egyben közli – lábmértékben – a kályhák méreteit, Ft-ban megadott egységárát, teljes összegét.

Földszint (Parterre)	2 sötét svéd kályha	28"	á F 80	F 160
I. emelet	6 sötét svéd kályha	(rajz után)	á F 300	F 1800
II. emelet	2 sötét svéd kályha	28"	á F 80	F 160
III. emelet	6 sötét svéd kályha	28"	á F 80	F 480
IV. emelet	4 sötét svéd kályha	28"	á F 80	F 320
	4 sötét svéd kályha	24"	á F 55	F 220
13% Nachschlag				F 3360

Az árajánlat oldalán kiegészítő szöveg olvasható, amely szerint az éttermekbe felállítandó nagyméretű kályhákhoz ajánlja a mellékelt „PreisVerzeicniß” 16, 17. oldalon lévő finoman kivitelezett porcelán csempékből felrakandó kályhákat. Ezek 6 különféle fazonban készülnek, kettős tüzelésűek, elől és oldalt fűthetőek, finom öntött a vasajtajuk. Elülső fő oldalukon medaillon van, amelyre Pest város címerét be lehet égetni.

⁴⁰ 1873. május 15. 17.818. sz. alatt.

⁴¹ Klapötke és Bach cég „Offert”-je. Pest, 1873. május 12. (vorm. Joh. Schmid/36.315) 1873. szept. 12. számon.

⁴² 1873. május 12. Pest, Anton Stöckl Thonöfen Fabrikant „Offert”-je.

⁴³ Fischer Ignacz „Offert”-je 1873. május 11. Pest.

J. FISCHER

WIENERGASSE Nr. 1 PEST.

FISCHER J.

BÉCSI-UTCA 1. Sz. PESTEN.

Pest, den 24ten August 1873

Löbliche Baukommission der städtischen
Redoute, in Pest!

Am 17. März d. J. beauftragt die genannte Baukommission
mir die Aufzeichnung für den Zinsen der städtischen
Redoute zu übernehmen, und mir die obige Summe von
3.22.843 den Vorstrahl zu geben.

Die genannte Baukommission wird für den 6. April 6 Uhr
Nachm. in der städtischen Bau-Commission, wo die die Zeit
nicht, bei der, und ich die Summe von 3.22.843
besser, von der Stelle, und ich die Summe von
nicht, da für mich nicht fertig, von
da der Verwaltung, dass die Summe, in einem
Zurücklegen, Offerte, und ich die Summe von 3.22.843

Fischer Ignácznak a „Löbliche Baukommission der städtischen Redoute“-hoz irt levele.

Pest, 1873. augusztus 24. (részlet)

A Felügyelő Bizottmány Fischer Ignác ajánlatát fogadta el, mivel ez volt a legolcsóbb. A 6 nagy kályhát rajz szerint az étermekbe a határozat alapján október 31-ig, a lakásokba július 15-ig köteles leszállítani és felállítani.⁴⁴

Ezek után 1873. május 29-én létrejött a Szerződés, amely egyrészt Szabad Kir. Pest városa, másrészt pedig Fischer Ignác – a Városi Tanács 1873. május hó 12-én kelt 19.310/1 sz. alatti határozata alapján kötött. Kötelezik, hogy a pályázon elnyert feltételeket teljesítse, az építésvezető városi mérnök utasításait mindenben betartja. Az általa felajánlott 13 % engedmény után az előállítási költség 2923,20.- Ft. A vállalkozó által takarékpénztári könyvben leteendő 360,- Ft, azaz 10 % bánatpénz, amely egyszersmind biztosításul szolgál a munka teljes befejezésére, illetőleg átvételére, melyet a munka elvégzése, átvétele után kamat nélkül visszakap. A magánlakásokba július 15-ig, a többi helységekre pedig október 31-ig kell a kályhákat felállítani, használatnak átadni. A következőkben 13. pontban írják elő a vállalkozó Fischer Ignác kötelességeit.⁴⁵

⁴⁴ A Felügyelő Bizottmány Fischer Ignác ajánlatát elfogadta.

⁴⁵ 1873. május 29-én létre jött a Szerződés 19.310. sz. határozat alapján.

Fischer Ignác levelére a Bizottság szakértői vizsgálatot vélt tartandónak arra nézve, hogy a kályhák meghatározott időre és a szerződésben megadott áron elkészíthetők-e, avagy sem. Meghívták evégből Prohászka Endre urat, hogy nyilatkozzon. Szerinte az előre mutatott rajzok szerint a kályhákat a szerződésben foglalt 300,- Ft-os darabárért nagy veszteség nélkül kiállítani lehetetlen. A kályhák nagysága miatt a munka hosszabb időt 4-5 hónapot igényel, a megadott időre nem szállítható.⁴⁸

E közben 1873. augusztus 12-i dátummal Fischer Ignác táviratot kapott Budweissből, amely (tartalmilag) a következő: „Grösse Redouteöfen könne Bisquit erst 25 weckschicken” (augusztus/, „Grosse Stücke brauchen lange trocken. Brief folgt, Hardtmuth”).⁴⁹

Az 1873. augusztus hóban megtartott ülés jegyzőkönyve szerint a Redoute épülethez szükséges kályhák szállítása iránti vállalkozó Gerlóczy Károly Bizottmányi elnök által felszólítottatott, hogy képes-e a szállítást a kitűzött határidőre teljesíteni. Mire nézve nevezett vállalkozó úr kinyilatkoztatta, hogy amennyiben a kályhák glazúrozása nem követeltetik, azt a szerződésben kikötött határidőre a szerződési ár mellett képes szállítani, annival is inkább, mivel a gyárban már két kályha készen van, és így tehát azokat csak ideszállítani szükséges. A Bizottmány ugyan a kályháknak glazúrozás nélküli szállításába belenyugodnék, s azoknak a szerződési ár melletti szállítását elfogadhatónak tartaná, azonban a Bizottmány a kályhák kinézéséről meggyőződést kívánván szerezni magának, felhívta nevezett vállalkozót, hogy a már készen lévő 2 kályhának mielőbbi ideszállítását szorgalmazza, s mindaddig a Bizottmány a többi 4 kályha szállítására nézve határozott javaslatot nem tehet.⁵⁰

Legnagyobb valószínűség szerint Fischer Ignác ezen a Bizottmányi ülésen bemutatta a Budweissből kapott táviratot, mellyel igazolta a kályhák „glazúrozás” nélküli elkészültét. Néhány hét múlva Fischer a 2 nagy kályhát leszállította, de az építési körülmények miatt ezek felállítása későbbre maradt; úgy hogy akkor már a vizsgálatra és a további megrendelésre nem maradt hátra annyi idő, amely alatt a kályhák beszállíthattak volna, mire a termeket a bérlőnek át kellett volna adni.⁵¹ Ezen körülmények között a további 4 kályha elkészítését és beszállítását Prohászka úr megrendelte, és kettőt Orbán fia állított.⁵²

Az 1873. szeptember hóban tartott tanácsülésen a Bizottmány elrendelte a felállított kályhák szakértői vizsgálatát. Lemszky Lipót és Langfeld Frigyes urakat és Prohászka Endrét is meghívták. A vizsgálat után megállapodás történt, hogy Fischer kályhái jók, megfelelőek. A Prohászka által felállított két kályha – a szakértők szerint – szerkezete jó, megfelelő, a termék fűtésére alkalmas. A még hiányzó két kályha felállítását a Bizottmány szorgalmazza. A Bizottmány a következő döntése szerint véli az ügyet elintézni. Fischernek a beszállított munkákért szerződésbeli járandóságát bemutatott számlája szerint kifizettessenek. Prohászka kályháira nézve, mivel azok megfelelőek, a kért árak szerint kifizetendők, annál is inkább miután készsége által,

⁴⁸ Építési Bizottság szakértői vizsgálatot rendel el, melyre meghívják Prohászka Endre urat.

⁴⁹ 1873. augusztus 12. Hardtmuth távirata Budweissből Fischer Ignácznak Pestre.

⁵⁰ 1873. augusztus hóban megtartott ülés jegyzőkönyve, a Fischer kályhák szállítása ügyében.

⁵¹ Fischer az elkészült – glazúrozás nélküli – kályhát leszállítja.

⁵² Prohászka Orbán fia 2 kályhát készít.

hogy a kályhákat elvállalta, a fővárost pénzbelileg megmentette az éttermek bérlőinek esetleges kártérítési követelésétől.⁵³

1874/49303 sz. alatt a Redoute Építési Felügyelő Bizottsága jelenti, hogy az éttermi kályhák közül Prohászka kályhájánál talált hibák pótlandók. Fischer kályhájánál a kályha ajtajának szükséges az átalakítása.⁵⁴

1875. január 14-én – 2670. sz. – Bírósági Szemle. Mérnöki hivatal közli a szakértők véleményét, miszerint az éttermi 6 kályhájánál szükséges füstcsöveknek a kéményben való alkalmazása. Prohászka 4 kályhája fafűtésre átalakítandó. Elkészülés után 2 próbafűtés szükséges.⁵⁵

1875. január 23. – 2670. sz. – Ügyészi Hivatal jelentése szerint az éttermi kályhák próbafűtése megtörtént. Fischer kályhái rövid idő alatt adják a meleget. Prohászka 4 kályhája a meleget bizonytalanul – kb. 12 óra alatt – adja.⁵⁶ Ezt megelőzően 1875. január 19-én jelentést tettek a kályhák kielégítő javításáról.⁵⁷

1875. január 24-én a Tanács jelentése szerint január 21-én a toldalak épület jobbfeleli éttermében este 11.30-kor az egyik Prohászka-féle kályhából füst tódult ki, így a kályha tüzét ki kellett szedni.⁵⁸

3, Fischer Ignácznak a Redoutban 1873-ban elnyert pályázata mellett még számos kályhás vállalkozása volt. A budapesti építkezésekről tudósító „Budapester Bauzeitung” az 1874. évi Nr. 22. számában hirdetést közöl a Wiener Gasse 1. sz. alatti mintaraktáráról. A „Hirdetés” a következő:

„Inserate der Budapester Bauzeitung”⁵⁹

„Dem hohen Adel und P. T. Publikum, namentlich den Herren Architekten, Baumeistern, und Bauunternehmen die ergebene Mittheilung, dass ich vis-á-vis meinem Porzellangeschäfte, Wienergasse Nr. 1. in Budapest ein Musterlager von Oefen, Kaminen, Sparherden, Badewannen, Teracotta-Figuren, besten feierfesten Sorte eröffnet habe und zur geneigten Besichtigung hiermit höflichst einlade.

Achtungvoll L. Fischer. Wienergasse Nr. 1. in Budapest.”

A „Budapester Zeitung”-ban közzétett építkezések közül néhányat – teljesség igénye nélkül – ismertetünk, ahol a felsorolt iparosok között Fischer Ignácot, mint kályhást említik.

Budapester Bauzeitung 1874: Nemzeti Színház bérházának átépítése: Fischer Ignác, kályhás.

Budapester Bauzeitung 1874: Das neue Post und Telegramme Gebäude, emeleti rész; kályhás: Fischer Ignác.

⁵³ 1873. szeptember – Tanácsülés elrendeli a felállított kályhák szakértői vizsgálatát. 36315/3. sz.

⁵⁴ A Redoute Építési Felügyelő Bizottság jelentése a Redoute oldalépületében lévő kályhákról. 4930/1874. sz. alatt.

⁵⁵ 1875. jan. 14. 2670. sz. – Bírósági Szemle. A mérnöki hivatal jelentése az étteremben felállított 6 kályha ügyében.

⁵⁶ 1875. január 23. 2670. sz. – Ügyészi Hivatal jelentése az éttermi 6 kályhával kapcsolatosan.

⁵⁷ 1875. jan. 19. 2587/1875. sz. Jelentés a 6 kályha javított állapotáról.

⁵⁸ 1875. jan. 24. 2827. sz. az egyik – Prohászka-féle – kályhából füst tódul ki.

⁵⁹ *Budapester Bauzeitung*

Budapester Bauzeitung 1874. Nr. 16. Das dr. Schönberg'sche Haus in der Zweihausen Gasse Nr. 14. Hafner: I. Fischer.

Budapester Bauzeitung 1874. Nr. 17. Das Neubau des Herren Paul und Moric in der Museum Gasse; Hafner: Ignaz Fischer.

Budapester Bauzeitung 1875. Múzeum körút 12. Bródy S. utca 2. úgynevezett Fettig ház; kályhás: Fischer I.

Az eddig átnézett építkezések többségénél a Budapesten működő, már korábbról ismert kályhások, kályhakészítők nevével találkozunk: Prohászka és Fiai, Láng, Anton Stöckl, Klapötke und Bach kályhásmesterek szerepelnek.

4, Fischer Ignác kályhái – legnagyobb részben a második világháború alatt – a Vigadó épületével együtt elpusztultak. Feltehetően ilyen sorsra jutottak a Bauzeitungban felsorolt kályhái is. Eddigi ismereteink szerint egyetlen kályhaemléke maradt fent az Iparművészeti Múzeum birtokában.⁶⁰ 1953-ban vásárlás útján az Iparművészeti Múzeumba került a Fejér megyei Nadasdladányból a Nádasdy kastélyból származó, szétbontott kályha. Hosszú raktározás után 1968-ban Nagytétényben, a Kastélymúzeum pincéjében az akkor megnyílt állandó kályhakiállítás bemélyülő fülkéjében felállították. A középpárkányos négyzetes hasáb formájú kályha oldalról fűthető. A kiugró alsó- és középpárkány többszörösen profilált. A kályha egész felületét a tapétaszerűen szétterülő kék színnel megfestett úgynevezett hagymamintás díszítés borítja. A kályha felső részén hullámos levélmintás rész, felette többrészes tulipándíszes, ökörszem-soros profilált párkány látható. A kályha előoldalán, a felső hosszanti rész közepén kettős, lánckeretes tondóban feketével a Nádasdyak címere van. A címer alatt apró nyomtatott fekete betűvel „Fischer J. Budapest” szöveg olvasható.⁶¹ Ez a díszítés beégetett eljárással készült, legnagyobb valószínűség szerint Fischer porcelánfestő intézetében. Ilyen készítmények kivitelezésére hivatkozik a „Preis Verzeichniß” Instructiojában amikor közli: ...”werden alle Gattungen nach Zeichnung und Angabe angefertigt, und Wappen, Monogramme, Porzellan mahlereien und Vergoldungen zur Ausführung in eigenem Etablismnet übernommen.” Korábban, amikor a Vigadónak elküldi árajánlatát, az „Offert” oldalrészén ajánlja „könyvecskéje” 16. oldalán lévő Kaminoofenjét, melynek felállítása esetén a kályha fő részébe helyezett medaillonba Pest városának címerét is beégetné.⁶²

A tondóban feltüntetett névalírását: „Fischer J. Budapest” Fischer a Cégbíróóság határozata alapján 1867-től kezdve használhatta. 1885-ig, amikor névalíráásának

⁶⁰ 1953. december 17-én a nádasdladányi, államosított kastélyban lebontott, a tulajdonos által megvételre felkínált kályhát megsemmisítette a szerző. A hagymamintás díszítésű, csempéjében benyomott „O. F. v. Ernst Teichert” jelzésű kályhát az IM megvásárolta. Ltsz.: 54. 1576. 1.

⁶¹ Az 1968. évi állandó kiállításon került sor a kályha felállítására. A kissé zömök felépítésű kályha felső részére került a kettős keretdíszes tondo. Egész mezejét kitölti a Nádasdyak címere. A címer alsó részén félkörben olvasható a nyomtatott betűvel festett FISCHER J. BUDAPEST jelzés.

⁶² A korábban már közölt, 1872-ben kiadott „Preis Verzeichniß” Instructions részében olvasható e szöveg. A Vigadó kályhapályázatára 1873-ban benyújtott „Offert” – oldalrészén ajánlja a Preis Verzeichniß könyvecskéje 16. oldalán lévő porcelánkályhát, melynek felállítása esetén javasol egy medaillonos díszítést, melybe Pest városának címerét beleégetné.

megváltoztatását kérte.⁶³ A kályha eredetére vonatkozó adatokat egy nemrégben megjelent publikációból bővebben megtudhattunk.⁶⁴ A Nádasdyak birtokában lévő kastélyt a XIX. században részben átépítették, illetve kibővítették. Az építkezést Linzbauer, császár és királyi építész vezette, akivel a Vigadó építkezése során már találkoztunk. A kastély belső berendezését részben pesti iparosok végezték. 1874-ben lent járt az asztalosmunkák elvégzése ügyében Thék Endre. 1875. április 13-án újból ott volt, és vele jött „egy Fischer nevezetű úr is”.⁶⁵ Ez az úr nem lehetett más, mint Fischer Ignác, aki feltételezhetően ekkor beszélt meg a kastély részére szállítandó kályhákat. Feltételezésünket alátámasztja a kastély ebédlőjét ábrázoló fénykép a hagyományok díszű kályhával. Az 1930-as évekből való felvétel dokumentálja kályhánk eredeti felállítási helyét és formáját.⁶⁶ Egy régebbi leírás a következőképpen emlékezik meg ezen helységről: „A nagy szalon jobb első sarkából nyílt az ebédlő. Párkányát és mennyezetét dekoratív stukkósávok díszítették. A teremben elhelyezett kék fehér virágos szervizzel összhangban állt a mintás cserépkályha.”⁶⁷

A kályha felállítása előtt az egyes csempéket megvizsgálva annak hátoldalán benyomva két egymás feletti sorban D. O. C. F. alatta v. Ernst Teichert szöveg volt olvasható. Ez a jelzés minden kétséget kizáróan bizonyította annak külföldi származását. Fischer a „Preis Verzeichniß”-ben az „Instructios” részben említi: „Niederlage der Königl. Porzellan-manufactur” Meissen származott – mint egyéb porcelán áruja – a kályha benyomott jelzése szintén meisseneni eredete vall.⁶⁸

*Fischer Ignác porcelán kályhája,
Nagytétény-Kastélymúzeum, ltsz. 54.1576.1.*

⁶³ 1885-ben kérte cégének és nevének megváltoztatását.

⁶⁴ SISA 2000. 21–54.

⁶⁵ SISA 2000. 27.

⁶⁶ 1930-ból való fénykép, a kastély ebédlőjéről (KÖH. Neg. 23.349.) A felállított kályha hosszúkás, nyújtott formájú. Felső részén alul kinyitható fémajtó, felette helyezkedik el a címeres díszű tondo. A Tétényben felállításra került kályha felső része zömökebb (4 sor magas, 4,5 sor széles) szemben az eredeti kályhával (7 sor magas, 3,5 sor széles). A tétényi felállításnál több csempe hiányzott, törött volt, és a szétterülő hagyományok dísz mintázatának megjelenítése volt a cél.

⁶⁷ Meissen gyár hagyományok díszítésének részlete.

⁶⁸ A csempékbe benyomott jelzést a kipréselt csempeformába égetés előtt nyomták be.

Részlet Fischer Ignác porcelánkályhájáról:
a tondóban a Nádasdyak címere, alatta Fischer
jelzése: FISCHER I. BUDAPEST.

Fischer Ignác kályhája Nádasdladányban,
a Nádasdy kastély ebédlőjében, 1930 körül,
KÖH Fotótár, neg.sz. 23349.

Fischer Ignác fia, tóvárosi Fischer Emil „Néhány szó a kályhásiparról” 1902-ben megjelent cikkében visszaemlékezve hazánk kályhásiparáról a következőket írta: „A kályhásipar Magyarországon még két évtizeddel ezelőtt a fejlettség legalsó stádiumában volt, csak kisműhelyekben üzték, és az ezekből kikerült kályhák legkezdetlegesebbek voltak. A külföldről behozott kályhák leggyakrabban meisseni eredetűek. Részben a Sächsische Ofenfabrik, vormals C. Teichert, vagy Meissener Ofenfabrik vormals Ernst Teichert gyárából származnak. Ezen kívül L. et C. Hardmuth ausztriai kályhái is nagy számban találhatóak.” Továbbá írja: „Ez a három gyáróriás dominálta a 70-es években piacunkat, olyannyira, hogy gyártmányai nagy részét nálunk helyezték el. Ezekkel kellett a versenyt felvenni, ezeket kellett kiszorítani.”⁶⁹ Fischer Ignác az 1872-es évtől kezdve – amely időponttól a „Preis Verzeichniß” megjelenésétől – árulta a meisseni eredetű kályhákat. A porcelánkályhák egy részének hagyományát díszítése az úgynevezett „Zwiebel Muster” a meisseni eredetű porcelántárgyakon először 1740-es években jelentkezik, kínai előképre megy vissza. A minta hihetetlen nagy népszerűsége tesz szert, a legkülönbözőbb tárgyakon látható.⁷⁰ 1887-ben megjelent német Adressbuch szerint az akkori gyártmányok: „Gebrauchs-Geschirr in Porzellan, und an den Ofen, jeder Art. Spezialität: Porzellangeschirr mit Zwiebelmuster.”⁷¹

⁶⁹ TÓVÁROSI FISCHER 1902. 7.

⁷⁰ NEUWIRTH 1980. 177.

⁷¹ NEUWIRTH 1980. 205; *Adressbuch* 1887. 84.

A nádasdladányi fent említett meissen-i gyárból származó kályha hagymamintás díszítésével a XIX. század második fele divatáramlatának egy igen szép példánya.

Tanulmányunk célkitűzését, a tatatóvárosi születésű Fischer Ignác pesti működésének pontos idejét a levéltári adatok segítségével sikerült megnyugtatóan lezárni. E dokumentumok szerint a Szabad kir. Pest városának Tanácsa 1867. október 24-én tartott ülésén tudomásul vette Fischer Ignác azon bejelentését, miszerint „a porcelánfestési ipart önállólag gyakorolni fogja a Pest Lipótváros Deák u. 11. sz. alatt fekvő házban” és számára a működése megkezdéséhez feltétlenül szükséges „Iparjegyet” kiadta.

Sikeresnek mondható azon további vállalkozásunk, amikor Fischer Ignác eddig nem ismert kályhástevékenységet az általa 1872-ben Pesten kiadott „Preis Verzeichniß” segítségével bemutattuk, lerakata kályhaféleségeit ismertettük. Nyomon követtük a Pesti Vigadó 1873-ban kiírt kályhapályázatára benyújtott árajánlatát, „Offert”-jét, és annak elég körülményes kivitelezését. Végezetül ismertettük – az eddigi ismereteink alapján – megmaradt egyetlen tárgyi emlékét a „Nádasdladányi Kastély” kályháját, melyet a fővárosi építkezések során az irodalomban közzétett kályhástevékenységgel egészítettünk ki.

A fent közölt tanulmány folytatásaként a második részben a feldolgozás és kutatás alatt álló nevesebb pest-budai kályhásmesterek adatait, működésének emlékeit kívánom a jövőben közzétenni.

„Hagyma-mintás” ornamentika:
Meissen, Waltraud Neuwirth;
Meissener Marken c. könyv címlapjáról

Irodalom

Rövidítések: IM Iparművészeti Múzeum
BFL Budapesti Fővárosi Levéltár
BTM Budapesti Történeti Múzeum
KÖH Kulturális Örökségvédelmi Hivatal

Adressen Kalender *Adressen Kalender (Buch) von Pest, Ofen und Alt-Ofen für das Jahr 1870.* – Mit einem vollständigen Handels und Gewerbe Adressbuch (Gebrüder Légrády Pest 1869)

Budapester Adressen *Budapester Adressen und Wohnungs Anzeiger.* Budapesti Statisztikai Hivatal. (Franklin Verein) 1878.

- Anyagi érdekeink* 1873 *Anyagi érdekeink* 1873. Új folyam III. köt. „Fischer Ignác porcellánfestő műhelye Budapesten” – Fischer Ignác önmagáról.
- BLAKE 1873 BLAKE, William: *International Exhibition Vienna* 1873.
Budapester Bauzeitung *Budapester Bauzeitung* (Wohnungs-Anzeiger) 3 (1874).
 BKI 1870–1872 A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara jelentése. 1870–1872.
 BKI 1870–1875 A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara jelentése. A Bp-i kamarai kerület kézmű és gyáriparáról. 1870–1875.
BpL *Budapest teljes utcanév Lexikona*. Budapest 1998.
 2 Szerecseny u. VI. Terézváros. A „2 Szerecseny” nevű vendéglőről kapta a nevét. (Zwei Mohren Gasse 1786-tól, majd 2 Szerecseny utca, végül 1874-től Szerecseny u. Valaha a Deák téren a „Kemnitzer ház” homlokzatán állt 2 mór szerecseny szobra). E neve volt 1925-ig.
 Bécsi utca V. Belváros. Előzőleg Wiener Gasse, Bach Gasse (Eredetileg a Deák F. u. és az Erzsébet tér között, 1871-től a Fehér Hajó nevű fogadó lebontása után mai hosszágig, Fehér Hajó u. 2-től Erzsébet tér 7-ig.
 116. old. Deák Ferenc u. V. Belváros. Neve 1866-tól. (Bajcsy Zs. u. – Erzsébet tér – Deák F. u. Sütő u. Bárczy I. u. Király u. és Anker köz között.
 Dob u. VII. Erzsébetváros (1874) 2 közterületből alakult.
 a/ 3 Dob u. 1856-ig előtte Drei Trommel Gasse (1804) a Károly krt.-tól a Klauzál térig.
 b/ Aussere Drei Trommel Gasse (1840) majd Külső 2 Dob u. A Klauzál tértől a Dózsa Gy. útig; 1874-ben a Rottenbiller u. és a Damjanich u. közötti szakasza. A Damjanich u. Maller Gasse a Károly krt. 3 c-től a Rottenbiller u. 52-ig
 DÓKA 1979 DÓKA Klára: *A Pest-Budai céhes ipar válsága (1840–1872)*. Budapest 1979.
Fischer 1989 *Fischer Ignác dizskerámia kiállítása*. (Katalógus) 1989.
 GRÓFCSIK–REICHARD 1973 GRÓFCSIK János – REICHARD Ernő: *A magyar finomkerámia ipar története*. Budapest 1973.
 JAKABFFY 1886 JAKABFFY Ferenc: A kandallo-kályha. Művészeti ipar 1 (1885–86).
 KATONA 1978 KATONA Imre: *A magyar kerámia és porcelán*. Budapest 1978.
 KEMPELEN KEMPELEN Béla: Magyarországi zsidó és zsidóeredetű családok 1937–39. Budapest én.
Kerámiaművesség *A magyar kerámiaművesség 1000 éve*. Katalógus. Tata 1996.
Ipari Öntudatunk 1890.
Magyar Üveg és Agyagújság 1898; –1904;
Magyar Zsidó Lexikon. Szerk.: ÚJVÁRI Péter. Budapest 1929.

- NÉMET 1990 NÉMET Mária: Díszerámiák Fischer Ignác és Fischer Emil pesti kerámiaüzemeiből. BTM Katalógus. Budapest 1990.
- NEUWIRTH 1980 NEUWIRTH, Waltraud: *Meissner Marken – Original, Imitation, Verfälschung, Fälschung*. 2. kiad. Wien 1980.
- ÖRLEY 1904 ÖRLEY János: Utmutató fazekasok és kályhások részére. *Magyar üveg és agyagipar* 14–15/1904.
- PATAKINÉ BRESTYÁNSZKY 1976 PATAKINÉ BRESTYÁNSZKY Ilona: *Ismerjük meg a kerámiát*. Budapest 1976.
- RUZICKA 1939 RUZICKA Ilona: *A herendi porcellán*. Budapest 1939.
- SISA SISA József: Szkalnitzky Antal életműve. Budapest é.n.
- SISA 2000 SISA József: A nádasdladányi Nádasdy kastély. *Művészettörténeti Értesítő* 2000. 1–2. szám.
- TÓVÁROSI FISCHER 1902 TÓVÁROSI FISCHER Emil: Néhány szó a kályhásiparról. *Magyar Üveg és Agyagújság*. 23/1902. 7.

Szívós Erika

BUDAPEST MINT KÉPZŐMŰVÉSZETI KÖZPONT A XIX–XX. SZÁZAD FORDULÓJÁN

A XIX. század második felében számos centruma alakult ki a képzőművészetnek Európában. Ezek egy része nemzetközi jelentőségre tett szert, mint Párizs vagy München, másik részük országos vagy helyi csomóponttá vált. Egyes országokban, így Németországban a történeti adottságokból következően nem egy, hanem több központ is működött, általában valamilyen művészeti akadémiához, iskolához kapcsolódva; másutt, így Magyarországon, egyetlen város – többnyire a főváros – uralta a képzőművészeti életet.

Budapest hegemon szerepe a századfordulón e tekintetben megkérdőjelezhetlenné vált. Ami az alkotás közegét illeti, sok festő és szobrász nem a fővárost tekintette ideális közegnek; egyebek közt erről tanúskodott a különféle művésztelepek alapítása a századforduló körüli években. Ám, ami az érvényesülés feltételeit illeti, legtöbbször úgy ítélték meg, hogy Budapest központként megkerülhetetlen. Réti István, az 1896-ban alakult és a magyar művészet fejlődésében jelentős szerepet betöltő nagybányai művésztelep, majd szabadiskola egyik vezető mestere és krónikása úgy értékelte, hogy 1906-07-re Nagybánya egyik legnagyobb problémájává lett a Budapesttől való nagy távolság.

„Nagybányán számottevő pénzt keresni nem lehetett, vergődés volt nem csak a fiatalok, de a 'beérkezettek' élete is. Aki távol élt Budapesttől, és művészete mellé nem dobhatta személyi jelenlétét a siker mérlegébe, annak minden divatszerű fiatalpártolás, modernségkultusz és ezek minden üzleti demagógiája mellett is felkoppott az álla és lekopott a ruhája.”¹ Réti szerint a fenti okok nagy szerepet játszottak abban, hogy a Kecskemét város által szponzorált művésztelep megalakulásakor Iványi-Grünwald Béla vezetésével annyi fiatal művész fordított hátat Nagybányának és csatlakozott a kecskeméti művésztelephez. „Nagybányán reménytelennek látták anyagi jövőjüket, a fővárostól ilyen távol nem akarták magukat elásni, és emellett itt [ti. Nagybányán] egyre jobban érezték a helybeliek fanyar hangulatát... Kecskemét, ha vidéke sokoldalú szépségben nem is vetekedhetik Nagybányával, csaknem külvárosnyi közelségben van Budapesthez, onnan könnyebb lesz majd a kiállításokra felutazni, a fővárosi művészeti életben részt venni és egyéni érdekeiket személyesen is előmozdítani.[...]”² Tegyük hozzá, nem csak a kecskeméti, hanem a korabeli gödöllői és szolnoki művésztelep is a fő vasútvonal mentén feküdt, az ott lakóknak így szintén könnyű volt a fővárosba eljutni.

A vidéki művésztelepek „lakossága” jelentős részben szezonális volt. A törzstagok közül – legalábbis életük egy adott periódusában – többen helyben laktak, mint Nagybányán Réti István, Thorma János, egy ideig Ferenczy Károly, valamint a

¹ RÉTI 1994. 30.

² RÉTI 1994. 31.